

**МИЛЛИЙ ҒОЯ ВА КОНФЕССИЯЛАРАРО БАҒРИКЕНГЛИКНИНГ
ЎЗБЕКИСТОНДАГИ ИЖТИМОИЙ БАҒРИКЕНГЛИКНИ
МУСТАҲКАМЛАШДАГИ РОЛИ**

<https://doi.org/10.5281/zenodo.14208104>

Аслиддин Обидов

«ALFRAGANUS UNIVERSITETI»

одавлат олий таълим ташкилоти

Ижтимоий фанлар кафедраси катта ўқитувчиси,

Фалсафа фанлари доктори (PhD),

Аннотация

Ушбу мақолада Ўзбекистонда тарихан сулолалар, сиёсий тартиботлар, сиёсий тизимлар ва улар билан боғлиқ турли мафкуралар ўзгариши ёритиб берилган. Республикамизда фаолият кўрсатаётган ноисломий диний ташкилот вакилларининг миссионерлик ва прозелитизм билан боғлиқ фаолиятлари келтириб ўтилган. Шунингдек, миллий ғоянинг ижтимоий бағрикенгликни мустаҳкамлашдаги ўзига хос йўллари очиб берилган.

Калит сўзлар

“ўзбек модели”, “Мустақиллик Декларацияси”, Ханафия (Имом Аъзам) мазхаби, “ислом модернизацияси”, “Иегова шохидлари” диний сектаси, теократик давлат қуриш ғоялари, диний экстремистик оқимлари.

Кириш.

Ўзбекистон халқи танлаган демократик дунёвий тараққиёт йўли, ушбу йўлнинг назарий асоси – тараққиётнинг “ўзбек модели” ва Ўзбекистон Республикасини янада ривожлантириш бўйича Ҳаракатлар стратегиясининг қабул қилиниши уни ҳаётда қарор топишини таъминлайдиган мафкура – миллий ғоя азалий эзгу диний қадриятлар ва уларга мазмунан ёт бўлган ғаразли ғояларни ўзаро фарқлаш учун ғоявий дастур вазифасини ўтайди.

Таниқли файласуф, профессор Қ.Назаров таъкидлаганидек “инсоният тарихида шундай ғоялар борки, улар буюк ишларга тайёр миллатларни ўзининг йўлбошчилари етакчилигида, тарихнинг муайян қиска босқичларида минг йилларда қўлга киритиш мумкин бўлган натижаларга эришишга ундайди” (Назаров Қ. 2011. – Б. 21).

Мамлакатимизда фаолият кўрсатаётган диний конфессиялар миллий ғоямиз олға сурган эзгу мақсад – озод ва обод Ватан, эркин ва фаровон ҳаёт қуришдек ниятни қўллаб-қувватлайди, диний экстремистик ғоянинг дин моҳиятига батамом зид эканлигини исботлашга ҳаракат қилади.

Ўзбекистон кўпмиллатли ва кўпконфессияли мамлакат. Бу жиҳат кўхна тарих, Марказий Осиё халқларининг ижтимоий-сиёсий тараққиёти, Буюк Ипак йўли таъсирида турли маданиятларнинг ўзаро таъсири ва мулоқоти натижасида шаклланган.

Ўзбекистон Республикаси Президенти Шавкат Мирзиёевнинг Бирлашган Миллатлар Ташкилоти Бош Ассамблеясининг 72-сессиясидаги нутқида таъкидлаб ўтилганидек – “Марказий Осиёнинг қоқ марказида жойлашган Ўзбекистон ушбу минтақа барқарорлик, изчил тараққиёт ва яхши кўшничилик ҳудудига айланишидан бевосита манфаатдордир. Тинч-осойишта, иқтисодий жиҳатдан тараққий этган Марказий Осиё – биз интиладиган энг муҳим мақсад ва асосий вазифадир. Ўзбекистон ўзаро мулоқот, амалий ҳамкорлик ва яхши кўшничиликни мустаҳкамлашнинг қатъий тарафдоридир. Марказий Осиё ва хусусан Ўзбекистонда тарихан сулолалар, сиёсий тартиботлар, сиёсий тизимлар ва улар билан боғлиқ турли мафкуралар ўзгариши мумкин. Бироқ этномаданий жиҳатлар, маданиятларнинг ўзаро бойиши, бир-биридан баҳра олиши жараёни ҳар доим давом этади.

Тадқиқот методологияси (Research Methodology). Миллий мустақиллигимизнинг арафасида, ҳали юртимизда компартия мафкураси мустаҳкам асосга таянган даврлардаёқ бу жиҳат инкор этилмаган. “Мустақиллик Декларацияси” нинг қабул қилиниши арафасидаёқ (1990 йил 20 июнь), Ўзбекистон Компартиясининг XXII съездида Ислом Каримов томонидан сўзланган “Ўтмишдан сабоқ чиқариб, келажакка ишонч билан” деб номланган ўша тарихий нутқда ушбу жиҳат алоҳида таъкидланган эди.

Ислом Каримов: “Ўзбекистон кўпмиллатли республика. Бу ерда қадим замонлардан бери неча ўнлаб миллат фарзандлари ёнма-ён яшаб, меҳнат қилиб келмоқдалар... Ўзбек халқи ҳамиша – кулфатда ҳам, қувончда ҳам бошқа миллат ва элатларга алоҳида ҳурмат билан қараб келган, мамлакат халқларининг қардошлиги ва дўстлигини муқаддас билиб ардоқлаб келган. Бу нарса бутун дунёга маълум. Бу – биз бебаҳо бойлик деб асрайдиган ҳаётий қадриятдир: Биз барча миллат ва элатларнинг бирлигини бундан буён ҳам мустаҳкамлаш учун аҳиллик билан яхши яшашга имкон берадиган маънавий сиёсий муҳитни яратишни ўз бурчимиз деб биламиз. Одамлар ўртасидаги

мана шундай мухит доимо беғубор ва мусаффо бўлсин, бу мухитга чанг гард юкмасин ..." (Каримов И.А. 2011. – 230 б.) деб таъкидлайди. Ҳамда, ўз нутқида ҳали шўро тузуми оёқда турган, “қизил империя” етарли сиёсий ресурсларга эга бўлган пайтларда бундай дейиш – ўта сиёсий жасорат ифодаси ҳисобланади. Орадан деярли икки ҳафта ўтиб “Мустақиллик Декларацияси” қабул қилинади. Ушбу нутқнинг аҳамиятли томони шундаки, миллий мустақиллигимизга эришишгача мамлакатимиздаги миллий ва диний ҳамжихатлик, ўзаро дўстлик мухитини сақлаб қолиш зийрак сиёсий арбоблар эътибор марказида турар эди. Чунки, энг ҳаётий эҳтиёж бўлган иқтисодий ислохотлар ҳам кўп жихатдан жамиятдаги барқарорлик мухитига боғлиқ. Ўзаро жанжал, миллий ва диний низо мавжуд бўлган ерда тинч ишлаб чиқариш, иқтисодий самарага эришиш мумкин эмаслиги барчага маълум. Буни ҳатто ҳолис экспертлар ҳам эътироф этади. Масалан, юқорида тилга олинган хорижлик эксперт Леонид Левитин Президент И.А.Каримовга бағишланган асарида (Левитин Л. 2003. – С. 41.). XX асрнинг 80-йиллар охири ва 90-йилларнинг бошлари Ислом Каримов учун ўта қалтис давр эди, деб баҳолаб, бу қалтислик кишиларда келажак учун умид учқунларининг йўқлиги эди деб баҳолайди. Бу даврда ислом динига, айниқса Марказий Осиёда анъанага айланган ханафия мазҳабига мансуб суннийлар эътиқодига зид таълимоти ўлкамизга вақтинчалик юзага келган бўшлиққа янгича диний ғоя кириб келди. Жиходчилар дастлабки кунлариданок Ханафия, (Имом Аъзам) мазҳабида бўлиб келган мусулмонларнинг эътирозига сабаб бўлди. Жиходчиларнинг такаббурлиги исломий дуоларни, Қуръон оятларини нотўғри талқин қилиши, сиёсий даъволари соф виждонли мусулмон жамоасининг ғашини келтирди.

Шу ўринда, француз исломшуноси Анри Массэнинг “Ислом” номли, XX асрнинг 60-йилларида рус тилига таржима қилинган, шарқшунослар ўртасида катта обрўга эга бўлган асари ислом динининг жиходчиликка салбий муносабатини чуқурроқ акс эттиради (Массэ А. 1962. – С. 230.). Хусусан, А. Массэ ушбу асарида таъкидлашича, жиходчилар Қуръон ва Сунна текстлари асосида пайғамбарлар, турли авлиёларга сифинишни нотўғри деб ҳисоблаганлар, бахтли ва бахтсиз кунларга ишонишни, дунёвий ҳаётдаги турли лаззатларга берилишни (тамаки чекиш, спиртли ичимликлар истеъмол қилиш, мусиқа, рақсга тушиш, қимор ўйнаш ва х.к.) қоралаганлар. Манбаларга қараганда улар хорийжийлар ибодатига мансуб дейилса-да, аслида хорижийлик таълимотининг ҳанбалийча талқинидан келиб чиқиб,

суннанинг дастлабки талқинини тиклаш учун курашганлар (Массэ А. 1962. – С. 194.).

Адолат юзасидан таъкидлаш зарурки, ислом динини ижтимоий-тарихий контекстдан ташқари қараш, унинг фундаментал принципини замонга қараб талқин қилишга қарши чиқиш, илмий тил билан ифодалганда “ислом модернизацияси”ни тан олмаслик ислом дини ичидаёқ бўлинишни, ўзаро зиддиятни келтириб чиқаради. Буни исломшунос М.Б.Пиотровский яққолроқ ифода этади (Пиотровский М.Б. 1981. – С. 9-18.).

Ислом дини тарихида ушбу диний эътиқодни турлича талқин қилишга, ислом ақидаларини “асл ҳолати”ни тиклашга даъвогар кучлар доимо бўлган. Ислом динининг икки асосий оқимга илк ислом давридаёқ (VIII-IX асрлар) бўлиниб кетиши, ханбалия ва ханафия мазҳабларининг юзага келиши, шиалар томонидан ҳатто Пайғамбар Муҳаммад (с.а.в.)га нисбатдан имомийликка катта ўрин бериши, ҳазрат Алига сиғиниши азалдан ислом дини ичида ҳам конфессионал зиддиятлар намоён эканлигини кўрсатади.

Шиита таълимоти гарчи Эронда мустаҳкамланган, ҳатто XVI асрда Эроннинг расмий мафқурасига айланган бўлса-да, (Грюнбаум Г.Э. 1988. – С. 216.) аслида мусулмон ҳуқуқи – шариат, фикҳга таяниб, шиалар ҳар қандай бошқа эътиқодни қабул қилмас, улардан ҳазар қилар эди. Масалан, бошқа дин вакили – насроний ёки яҳудий бирон бир буюмга тегиб кетса, уни синдириб ташлаш лозим бўлиб, ундан фойдаланиш “ҳаром” деб ҳисобланар эди. Бундай муросасизлик мутаваллилар, айниқса суриялик шиаларга хос бўлиб, улар олтинчи имом – Жаъфар издошлари ҳисобланиб, жафарийлар оқимини ташкил этган эдилар.

Яширин ўн иккинчи имомнинг қайтишига эътиқод қилишга асосланган теократик асос ўз моҳиятига кўра кўпроқ яҳудий – насронийликка таянади. Бу таълимот таркибида зардуштийлик, манихейлик ва неоплатонлик ғоялари элементлари ҳам мавжудлигини кузатиш мумкин (Массэ А. 1962. – С. 139.).

Насронийларда ҳам Исо масиҳнинг қайта тирилиши ва охирада қайтиши тўғрисида ақида мавжуд бўлиб, мазмунан шиита таълимотини насронийлар таълимоти билан яқинлаштиради, дейиш учун асос юзага келади.

Давлатимиз раҳбари Ш. Мирзиёев – “Минг афсуски, зарарли диний оқимга кирган болани “Бу – қўшнининг боласи, бошқа қишлоқ ёки туманнинг боласи”, деб лоқайд бўлаётганлар ҳам орамизда йўқ эмас. Кимдир четга чиқиб, экстремистларга қўшилиб юрган бўлса, баъзи раҳбарлар, у

Фарғонадан эмас, Андижондан, Қашқадарёдан эмас, Самарқанддан, деб бепарво бўлмоқда. Лекин у Ўзбекистон фарзанди, Ўзбекистон фуқароси-ку!

Шу муносабат билан бир фикрни алоҳида таъкидлаб айтмоқчиман: Ўзбекистонда давлат давлатчилигини қилади, конун устувор бўлади. Худога шукур, давлат раҳбари сифатида буни таъминлашга менинг кучим ҳам, билимим ва салоҳиятим ҳам албатта етади. Бу ҳақиқатни ҳеч ким, ҳеч қачон эсидан чиқармасин” (Мирзиёев Ш.М. 2017. – 477 б.) – дея, диний соҳа вакиллари олдида турган муҳим вазифаларни белгилаб берди.

Мамлакатимизда диний миссионерлик ҳаракати хуфёна бўлса-да мавжудлигини, прозелитизм (бир диний эътиқоддан бошқа бир диний эътиқодга миссионерлар таъсирида ўтиш) фактлари аҳён-аҳён бўлса-да учраб тураётганлигини инкор этиш фалсафий ва сиёсий жиҳатдан шапқўрликдир. Шу ўринда фаолияти 2011 йили фoш этилган “Иегова шоҳидлари” диний сектаси қилмишларини, бузғунчи жинойи хатти-ҳаракатларини эслаш кифоядир. Ҳуқуқни муҳофаза қилувчи идоралар ходимлари, жамоатчилигимиз орқали бундай бузғунчилар фаолияти фoш бўлди. Ачинарлиси шуки, бундай бегона сектага айрим юртдошларимиз ҳам кирганлар, ўз ота-оналари, аждодлари эътиқодига зид бўлган фаолиятга йўл қўйганлар. Шунинг учун улар турмуш фаолиятида муаммоаларга дуч келадилар. Ўзбекистон Мусулмонлар идораси бундай “шайтон йўли”га кирганларни расмий равишда қоралади ва имомларимиз ҳафталик жума намозларидаги маърузаларида бундай шаккокликнинг сабабларини ҳолисона ёритдилар, маърифат нурини таратдилар.

Республикаимизда фаолият кўрсатаётган ноисломий диний ташкилот вакилларининг миссионерлик ва прозелитизм билан боғлиқ ишларига барҳам бериш учун Адлия вазирлиги ва Дин ишлари бўйича Қўмита диний ташкилотларни давлат рўйхатидан ўтказишда уларнинг фаолиятини ҳар томонлама ўрганиб чиқиб, сўнг улар фаолияти учун руҳсат бериш, легитимлигини таъминлаш амалиётига ўтмоқда.

Бундай сиёсат мамлакатимизда ижтимоий осойишталик, тинчлик ва барқарорлик муҳитини сақлаб қолишга хизмат қилади, ҳар қандай бузғунчиликларнинг, айниқса диний асосдаги бузғунчиликларнинг олдини олади. Ўзбек олими профессор Темир Жўраев ўринли таъкидлаганидек, “бугун инсоният ўз орзу қилган ва ўзининг муносиб яшаш андозасига эриша олмай, қалби, шуури нотинч бир даврни бошидан кечиряпти” (Жўраев Т. 2007. – Б.4.). Бу даврда огоҳлик, атрофимизда, айниқса жаҳонда содир

бўлаётган ижтимоий бўхронларга нисбатан хушёрлик ва зийраклик ўта муҳимдир.

Замондан орқада қолиш, геостратегик манфаатлар ва мақсадлар йўлида Ғарб оммавий ахборот воситаларининг ислом дини тўғрисида носоғлом образини яратишга уриниши, цивилизациялараро тўқнашувни (С.Хантингтон) сунъий равишда чиқаришга уринишларнинг моҳиятини тўғри ва ўз вақтида англаш мамлакатимизда замонавий кучли давлат барпо этиш йўлидаги саъйи-ҳаракатларимизга барака ато этади, миллий ғоямизда кўзланган эзгу мақсадларга тезроқ етишни таъминлайди.

Таҳлил ва натижалар (Analysis and results). Араб дунёсида 2010-2011 йиллари бўлиб ўтган “араб баҳори” сиёсий кампанияси дин, исломий кадриятлар тўғрисида муқаддам шаклланган тасаввур ва тушунчаларни ҳам тезроқ ислоҳ қилишга, “ислом – терроризм”, “ислом – таҳдид”, “ислом – зўравонлик” каби парадигмаларга барҳам беришга, жаҳолатга қарши маърифатни ривожлантиришга ундамоқда. Бизнинг назаримизда дин ва жамият ўртасида ўзаро толерантлик, жамият мақсадлари атрофида барча фуқароларнинг бирлашиши барқарор ривожланиш талабидир.

Марказий Осиё минтақаси ўз этник ва диний рангбаранглиги жихатидан Болқон ярим ороли минтақасидан ҳеч ҳам кам эмас, ҳатто ўн чандон мураккаб эканлигини, этник ва диний низони келтириб чиқаришга қаратилган ҳар қандай учкун, зарра минтақа барқарорлигига реал хавф туғдириши, фуқаролараро уруш оловини ловуллаштириб юбориши мумкинлиги ҳақида гапирган эдик. Мустақиллигимизнинг 20 йиллигига бағишланган, 2011 йили нашр этилган “Ўзбекистоннинг этноконфессионал атласи” унинг мазмуни буни янада яққол исботлайди (Ўзбекистоннинг этноконфессионал атласи. – Т.: 2011.).

Атласда келтирилишича, 1897 йили республикамизнинг ҳозирги ҳудудида 70 миллат ва элат вакиллари яшаган бўлса, 1921 йилда уларнинг сони 90 га етган. 1959 йил 113 тага кўпайган ва 1979 йили эса 123 тага етган. Мустақиллик йилларида миллатлар сони 136 тага етган бўлиб, бу – мамлакатимизда ҳақиқий демократизм муҳити мавжудлигидан, бу ҳолат қонун йўли билан мустаҳкамланганидан далолат беради.

Россиялик ҳуқуқшунос – Леонид Сюкияйнен ҳам ушбу хулосага яқин фикрни билдирар экан, “мусулмон ҳуқуқий маданияти миллатлараро ва динлараро ўзаро консессусга эришишга кўмаклашуви мумкин” (Сюкияйнен Л. 2003. – С. 84.) дейди. Ушбу фикр ва мулоҳазалардаги рационал томон шуки, улар миллий ғоямизнинг асосий принципларига, айниқса

толерантлик, диний бағрикенглик, миллатлараро ҳамжихатлик принципига ҳамоҳангдир.

Мусулмон ҳуқуқий маданияти турли диний экстремистик ғояларнинг, айниқса унинг сиёсий кўринишидагиларини – дунёвий давлат ўрнига халифалик кўринишидаги теократик давлат қуриш ғояларни фош этишда ёрдамлашади. Фикримизча, бундай диний васвасаларга қарши қурашда фақат дунёвий позициядан туриб қурашиш етарли эмас, диний ақидапарастликларга, теократик давлат сиёсий тартиботини шакллантиришга ҳаракат қилувчи, ушбу йўлни турли йўллар билан асослашга уринувчи кучларга қарши ҳақиқий ислом динининг ҳуқуқий маданиятини ҳам фойдаланиш истикболдир. Аниқроқ ифодамоқчи бўлсак, диний бузилишларга қарши диннинг асосий принципларидан ҳам фойдаланиш маъқул. Қувонарли нарса шуки, кейинги йилларда бу йўналишда Дин ишлари бўйича Қўмита томонидан анча ҳайрли ишлар амалга оширилмоқда – Имом Бухорий номидаги жамғарма қошида Самарқанд шаҳрида имомлар учун махсус ўқув машғулотлари ташкил этилган бўлиб, бу машғулотларда республикамизнинг диний ишлар муаммолари бўйича кўзга кўринган шарқшунослар, исломшунослар, тарихчилар ва сиёсатшунослар томонидан дин ва олиб борилаётган ижтимоий ислохотларимизнинг ўзаро муносабатлари тўғрисида маърузалар ўқилмоқда.

Хулоса. Хулоса қилиб айтилганда, барча динлар – ислом ҳам, христианлик ҳам ва бошқа диний конфессиялар ҳам диннинг ижтимоий обрўйини тўқувчи ҳар қандай кўринишдаги диний экстремистик оқимлар, секталар ва гуруҳларга салбий муносабатда. Бироқ бундай гуруҳлар ва секталар мамлакатимизда “Иегова шохидлари”, хизбутчилар, жиҳодчилар ва акромийлар каби Ер юзининг бошқа минтақаларида ҳам бузғунчилик фаолияти билан шуғулланмоқдалар. Ҳали миллий ғояси шаклланмаган ҳудудларда, масалан биргина Россия Федерациясининг ўзида “Богородичий центр”, “Церковь объединения”, “Церковь Иисуса”, “Церковь Нового Завета”, “Белое братство”, “Боженственный орден Первого Ангела” каби ўнлаб турли мақомдаги ва йўналишдаги диний секталар фаолият кўрсатмоқда.

Бугунги глобаллашув шароитларида бундай секталарнинг фақат ўз ҳудудларида эмас, балки христианлар яшайдиган, диний эътиқодга катта эркинликлар ва шароитлар яратилган минтақаларга ҳам ўз миссионерлари орқали таъсир этишга уринишларининг бўлмаслигига ҳеч қандай кафолат йўқ. Чунки дин геосиёсати бор экан, миссионерлик, бошқа ҳудудларга ҳам

муайян эътиқодни ёйиш доимо бўлган ва бундан кейин ҳам бўлади. Миллий ғоя илмий принципларини ҳаётда қарор топтириш бундай таъсирларни заифлаштиради ва нейтраллаштиради.

БИБЛИОГРАФИЯ

1. Назаров Қ. Ғоялар фалсафаси. – Т.: Akademya, 2011. – Б.21.
2. Ўзбекистон Республикаси Президенти Шавкат Мирзиёевнинг Бирлашган Миллатлар Ташкилоти Бош Ассамблеясининг 72-сессиясидаги нутқи // “Халқ сўзи”, 2017 йил 20 сентябрь. 189 (6883).
3. Каримов И.А. Ўзбекистон мустақилликка эришиш оstonасида. – Т.: “Ўзбекистон”, 2011. – 230 б.
4. Ливитин Л. Узбекистан эпоха Каримова. –М.: “ВАГРИУС”, 2003. – С. 41.
5. Массэ А. Ислам. – М.: Изд. Восточной лeтaратуры. 1962. – С. 230.
6. Массэ А. Ислам. – М.: Изд. Восточной лeтaратуры. 1962. – С. 194.
7. Пиотровский М.Б. Мухаммад, пророки, лжепророки, кохен. // Ислам в истории народов Востока. – М.: “Наука”, 1981. – С. 9-18.
8. Мирзиёев Ш.М. Миллий тараққиёт йўлимизни қатъият билан давом эттириб, янги босқичга кўтарамиз. – Т.: “Ўзбекистон” НМИУ, 2017. – 477 б.
9. Жўраев Т. Миллий давлатчилик: хавфсизлик ва барқарорлик. – Т.: “Akademya”, 2007. – Б.4.
10. Ўзбекистоннинг этноконфессионал атласи. – Т.: 2011.
11. Сюкияйнен Л. Мусулманско – правовая культура и светское государство (на примере России и стран Центральной Азии) // Ислам и светское государство. Над ред. З.И.Мунавварова и В.Шнейдера – Детерса. – Т.: 2003. – С. 84.